

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд **Intellectual and Religious Elites in the Levant and Their Attitudes towards the policies of the Ayyubid Dynasty in the Period 1174–1250 AD** за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1 Филология, Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Арабско обществознание) с обучение на английски език.

Дисертант: Джехад Сюлейман Салим ал-Масри

Рецензент: проф. дфн Павел Павлович, Катедра по арабистика и семитология, Факултет по класически и нови филологии, СУ „Св. Климент Охридски“, назначен със Заповед РД38-506/18.10.2021.

Дисертационният труд на г-н Джехад ал-Масри **Intellectual and Religious Elites in the Levant and Their Attitudes towards the policies of the Ayyubid Dynasty in the Period 1174–1250 AD** се състои от Встъпителна глава, пет еднотипно озаглавени основни глави, Заключение и Библиография с общ обем 445 страници. Авторът е ползвал размер на шрифта 11 с разредка 1.15, поради което страниците в труда му не са стандартни; всяка от тях съответства приблизително на две стандартни машинописни страници.

Във Встъпителната глава (сс. 9–66) дисертантът определя изследователската си цел като проучване на „отношението и ролята на интелектуалните елити и религиозните водачи в Леванта към Аюбидския режим“ през периода 570–648/1174–1250 (сс. 9, 17, 22–23). Дисертантът заявява, че ще разгледа въпроса чрез анализ на три групи учени: непоколебими поддръжници на режима, учени, готови да си сътрудничат с него с цел да го направляват в желаната от тях посока, и отявлени опоненти на Аюбидите и ще проучи тяхното отношение към административно-политическите, военните, социално-икономическите и религиозно-догматичните аспекти на управлението (сс. 9; 17–20). Дисертантът откроява значимостта на своето изследване на фона на предишните проучвания по същата тема (сс. 12–16), очертава целите и метода на изследването си (сс. 16–17, 20–22), накратко описва структурата на текста (сс. 23–33) и се спира на най-важните извори и източници, които е ползвал за неговото съставяне (сс. 33–66).

В Първа глава, „Интелектуалните и религиозните елити и тяхното отношение към политико-административното положение“ (сс. 67–134), дисертантът се спира на ролята на аюбидските владетели и техните приближени в учредяването на религиозни училища, ориентирани предимно към шафи'йтската и ханафитската правна школа. Отбелязана е значимостта на научния елит за политическите и административните начинания на Аюбидите. С цел да си осигурят подкрепата на учените те включват редица от тях в своята свита, оказват им почести и ги обсипват с щедри дарове. Авторът отбелязва поддръжката на научния елит за борбата на Аюбидите срещу кроежите на вътрешните врагове и усилията им, насочени към прогонване на кръстоносците християни от Леванта. Описан е приносът на интелектуалните елити за утвърждаването на административната система на аюбидската държава.

Същевременно редица учени са настроени критично към нравите на някои от аюбидските владетели, което създава напрежение между политическите и научните елити и води до отстраняването на някои учени от заеманите от тях постове. В този смисъл авторът справедливо отбелязва, че „интелектуалните елити и религиозните водачи през аюбидската епоха представляват двуостър меч“ (с. 80): те могат както да подкрепят владетелите, така и да подронват техния авторитет.

Авторът засяга и отношенията между аюбидските владетели и последователите на суфийските движения (сс. 84–90). Целта на сближаването с мистиците в исляма е да се осигури допълнителна подкрепа в борбата срещу фатимидския батинизъм в Египет и кръстоносците в Леванта.

Във Втора глава, „Интелектуалните и религиозните елити и тяхното отношение към военната обстановка“ (сс. 135–208), дисертантът разглежда участието на интелектуалните елити във военните начинания на Аюбидите под знамето на джихада срещу кръстоносците християни. Г-н ал-Масри се спира на ролята на именити учени като Абӯ ал-Қасим ас-Суламй (поч. 660/1261) и Сибт ибн ал-Джаўзй (поч. 654/1256) както и на суфийските братства в насърчаването на джихада срещу кръстоносците.

Авторът навлиза в подробности за историята на Фатимидите, Селджуките и Зенгидите през XI–XII в. и отношенията им с кръстоносците (сс. 147–166). Отделен раздел е посветен на „съпротивата срещу кръстоносната опасност в управлението на султан Ғалāх ад-Дийн ал-Аййūбӣ“ (сс. 166–188). Тук авторът се спира на ролята на вакъфските дарения и личните пожертвувания във военните усилия на аюбидския владетел, освобождаването на пленници и учредяването на образователни и научни заведения. Разгледано е взаимодействието между Ғалāх ад-Дийн и учените в насърчаването и организирането на джихада срещу кръстоносците. Авторът описва и участието на учените в джихада по времето на наследниците на Ғалāх ад-Дийн.

Трета глава „Ролята на юристите в разпространението на религиозните науки, свързани с културата на джихада“ (сс. 209–280) тематично допълва Втора глава, като я поставя в контекста на научните усилия за насърчаването на свещената война срещу вътрешните врагове и кръстоносците в Леванта. Авторът се спира на образователните институции (джамии, училища за изучаване на Корана и *ҳадйсите*, рибати, частни домове на учени) и подкрепата на аюбидските владетели за тяхната дейност. От особен интерес са сведенията за участието на жени в запаметяването на Корана и предаването на *ҳадйсите* (сс. 213–215), където дейно участие вземат представителки на ҳанбалитския род Ибн Қудāма.

Забележимо място в главата заема описанието на научните дисциплини, които се преподават и изучават в образователните институции: граматика на арабския език, логика, екзегетика и стихознание. Авторът отбелязва интереса на аюбидските владетели към епичната и елегичната поезия като средство за мобилизация на мюсюлманите в борбата им срещу кръстоносците. Разгледан е и приносът на хронистите в описанието на историческите събития през периода, най-вече сведенията за конфликта между Аюбидите и франките. Авторът се спира подробно на разказите за участието на франкски жени (237–243) в сраженията и взимането на политически решения, което явно е направило особено силно впечатление на мюсюлманските историци. Дисертантът включва в главата и раздел за произведенията на западните хронисти, посветени на кръстоносните походи. За разлика от мюсюлманските си колеги, които понякога признават смелостта и

доблестта на кръстоносците, изглежда че западните историци (с едно изключение, споменато на с. 256) само изопачават и окарикатуряват своите врагове.

В края на главата г-н ал-Масри се спира на приноса на представителите на техническите науки и медицината в борбата срещу кръстоносците. Описани са медицинските образователни институции и библиотеките с медицинска книжнина.

Четвърта глава е посветена на „Интелектуалните и религиозните елити и тяхното отношение към обществено-икономическото положение“ (с. 281–350). Авторът разглежда подробно ролята на вакъфите за разпространението на знанието, поддръжката на учебните и научните институции (нпр. прочутото училище ал-Мадраса ал-‘Умариййа в Дамаск) и грижата за учените и техните ученици. Описано е отношението между учени и ученици, както и аскетичното поведение на редица представители на научната елита.

Значителна част от главата разглежда социално-икономическото положение в района (с. 298–336). Авторът се спира на влиянието на военния конфликт с кръстоносците върху икономиката на Леванта, разпространението на епидемии, природните бедствия и нравите на франките. Цитирани са сведения на мюсюлманските хронисти, които представят франкските жени като средоточие на порока, а тяхното поведение – като причина за пораженията на франките (с. 313–314, 320–1). Порочните нрави на франките се разпространяват и сред някои морално неустойчиви мюсюлмани (с. 315–16). Разгледано е отрицателното отношение на мюсюлманските юристи към забавите в дворците на някои от аюбидските владетели, злоупотребите на богатите и силните на деня, подкупите и присвояването на обществени средства.

Авторът описва и приноса на ислямския мистицизъм „в областта на обществено-политическите реформи“ (с. 336–348). Насърчаването на суфийските братства от страна на Аюбидите е разбираемо с оглед на войнстващия аскетизъм на мюсюлманските мистици. В този контекст авторът се спира на произведенията на Абū Хāмид ал-Газālī.

В пета глава, озаглавена „Интелектуалните и религиозните елити и тяхното отношение към религиозно-догматичната обстановка (сс. 351–420), дисертантът се спира на отношенията между различните правни школи и религиозно-политически групи в исляма. Подробно е разгледана борбата на Ҷалāх ад-Дийн с шиитската династия на фатимидите и нейните привърженици както и усилията на аюбидския владетел по възстановяване на суннитката идентичност в Египет. Отново е описана ролята на вакъфите в политиката на аюбидските владетели. Проследена е политиката на аюбидите срещу последователите на рационалистичните учения в Леванта. В главата намират място и борбите между шāфи‘йти, мāликити и ҳанблите в Дамаск през аюбидския период.

В Заключението (сс. 421–428) авторът обобщава резултатите от изследването си.

Г-н ал-Масри е постигнал изследователската цел, провъзгласена във Встъпителната глава на дисертационния труд, като е проучил грижливо изворите за изследваната епоха. В труда си той се позовава на голям брой ръкописи и отпечатани извори на арабски и латински език. Чрез тях авторът щрихира историята на епохата, разглежда разпространението и социалния престиж на научните учреждения през аюбидския период, описва отношенията между аюбидските владетели и интелектуалните елити и осветлява позициите на последните към политическите събития, административната, икономическата и културната политика на Аюбидите. Цитираните съвременни изследвания включват монографии, студии, статии и непубликувани дисертации на арабски, иврит, турски, английски, немски, датски, норвежки, полски, чешки, сръбски, и др. езици. Богатата изворова база и отличното запознанство със съвременното състояние на изследователската област придават на дисертацията на г-н ал-Масри енциклопедичен характер. Тя има неоспорима справочна ценност за всеки учен, който желае да навлезе в историята на аюбидския период в Леванта.

Верен на всеобхватния си подход, г-н ал-Масри не свежда проучването си до най-значимия представител на Аюбидската династия, Ҷалāх ад-Дийн ал-Аййūбий (упр. 567–589/1174–1193), но изследва отношенията между интелектуалните елити

и останалите аюбидски владетели. В географски план изследването обхваща многобройни градски центрове, като по този начин очертава интелектуалната история на целия левантински ареал, а не само на двете му културно-исторически средища, Ерусалим и Дамаск.

Трудът на г-н ал-Масри дава предимство на интелектуалната история. Събитийната история също не е пренебрегната, но изпълнява ролята на фон на изследването. Този подход хармонира с най-новите тенденции в съвременния арабски историопис за Средновековието, които извеждат на преден план социалната история и биографичните проучвания. Новият метод обещава да се превъзмогне традиционната обвързаност на арабските историци с политическите и военните приоритети на владетелите и тяхното описание от официалните хронисти на династията.

Дисертантът е положил похвални усилия в проучването на биографичните сведения за многобройните личности, засегнати в неговия труд. За целта са ползвани биографичните речници на аз-Захабй, Ибн Раджаб, Ибн Халликан, Ибн Шаддад, ас-Сафадй, Сибт ибн ал-Джаўзй и ас-Субкй, както и многобройни произведения на мюсюлманските историци и хронисти. Биографичните сведения са грижливо извлечени и цитирани в основния текст и обемистите бележки под линия. Те дават картинно описание на епохата, като я пречупват през гледището на многобройни представители на различни политически, религиозни и правни течения в Леванта през аюбидския период.

Въпреки безспорните си приноси трудът на г-н ал-Масри не е лишен от недостатъци. Главната причина за тях е значителният хронологичен, географски и типологичен обхват на труда, който поставя автора пред предизвикателството как да структурира изложението си, така че да обгърне огромния брой извори и изследвания, посветени на темата.

Многообразието на изворовия материал и разнопосочността на съвременните изследвания по история на аюбидския период са наложили своя отпечатък върху характера на дисертацията. Въпреки заявката на автора, че трудът му има аналитичен характер и се гради на критично сравнение между различните разкази за събитията

(сс. 20–21), в преобладаващата си част текстът е описателен. Г-н ал-Масри трудно овладява изкушението да включи в изложението си подробности за всички извори и съвременни публикации, които е прочел. Поради това той не винаги съумява да задържи в целенасочено русло разливащото се в много странични потоци изложение. Огромният брой примери, които авторът е издирил, от една страна демонстрират изследователското му усърдие и научната му добросъвестност, но от друга крият риска да превърнат дисертацията в монотонен низ на изворови сведения, неподчинени на дистанцираща се аналитична перспектива. Такива са, да речем, подразделът, посветен на подкрепата на научния елит за административните начинания на аюбидите (сс. 106–132), изброяването на имена на учени и поети, които с думи или дела са се включили в джихада в управлението на наследниците на Салāх ад-Дийн (сс. 189–191) и списъкът с имената на известни лекари през аюбидския период (сс. 266–274).

В редица случаи авторът прибегва до детайлни описания на историческите събития, посвещавайки десетки страници на известни факти, като отслабването на Аюбидската власт след смъртта на Салāх ад-Дийн и отношенията между неговите наследници и кръстоносците (сс. 139–141; отново на сс. 192–201) или историята на Третия кръстоносен поход (сс. 181–184). Така г-н ал-Масри се отдалечава от заявената в заглавието и Въстъпителната част цел на дисертацията да изследва интелектуалната история на Леванта през аюбидския период. Обемистият раздел за историята на Фатимидите, Селджуките и Зенгидите през XI–XII в. и отношенията им с кръстоносците (сс. 147–166) излиза извън тематичните и хронологичните рамки, зададени от заглавието на труда. Същото се отнася до иначе интересния раздел за подхода на средновековните западните хронисти към описанието на кръстоносните походи, който неусетно преминава в описание на предисторията на Кръстоносните походи (сс. 248–260). Извън темата попада и описанието на сблъсъка между Селджуките и Зенгидите от една страна и Фатимидите и Хашишините от друга (сс. 354–9). Не е ясно защо авторът се вдава в подробно описание на разрушаването на Ашкелон по заповед на Салāх ад-Дийн (сс. 301–303) в главата за отношението на интелектуалните елити към социално-икономическото положение в Леванта, нито каква е ролята на разказа за сектата на хашишините в същата глава (сс. 304–5).

Прескачането между описателна история и списъци с имената на представители на интелектуалните елити, които вземат участие в тях, съчетано с тематично немотивирани отклонения от зададената в заглавието насока на труда води до разпокъсаност на текста и несистемно изложение. Едни и същи мотиви (нпр. темата за вакъфите, религиозните училища, суфийските братства, отношенията на Селджуките, Зенгидите и Аюбидите с кръстоносците) се повтарят в различните глави от труда. Тематичното безредие би могло да бъде избегнато, ако авторът бе обособил събитийната история в отделен раздел и бе организирал работата си в съответствие с ясна методологична и аналитична рамка.

Информационното прииждане, с което г-н Масри се сблъсква при написването на труда, води до сложно и не винаги разбираемо взаимодействие между основния текст и бележките под линия. В редица случаи е трудно да се определи критерият, по който г-н ал-Масри изнася информация към бележките под линия. На сс. 71–72 дисертантът цитира похвалните думи на султан Байбарс ал-Бундуқдәрй (поч. 676/1277) за ‘Изз ад-Дийн ас-Суламй, изречени при смъртта на учения през 660/1261. След това в бележка под линия №20 дисертантът пише подробно за отношенията между Байбарс и ас-Суламй. На пръв поглед мястото на тази бележка е в основния текст на изследването, доколкото тя е илюстративна за отношението между владетелите и научния елит. Питам се обаче доколко бележката изобщо трябва да присъства в дисертацията на г-н ал-Масри: събитието принадлежи към историята на мамелюците, а не на аюбидите и се разиграва в Египет, а не в Леванта. На сс. 73–74 дисертантът дава достатъчно примери за участие на аюбидските владетели в погребенията на учението, което прави излишно споменаването на Байбарс и ас-Суламй.

По същия начин за мен остава неясно защо информацията в бел. 157 (с. 94) е оставена под линия. Бел. 159 (с. 94) относно франкските амбиции в Леванта е по-скоро ненужна, но също би могла да бъде част от основния текст, още повече че преди това авторът говори нашироко за военно-политическите начинания на Салāх ад-Дийн. Същите въпроси могат да бъдат отнесени към бел. 160 (сс. 94–5), бел. 162 (с. 95), бел. 10 (с. 136), бел. 25 (с. 140), бел. 45 (с. 144), бел. 168 (с. 171), бел. 299 (с.

197), бел. 36 (с. 214), бел. 262 (сс. 256–7), бел. 45 (с. 288–89), бел. 225 (с. 327–8), бел. 298 (с. 345), бел. 172 (с. 387–8) и т.н.

Във Встъпителната глава на труда си г-н ал-Масри говори обобщаващо за недостатъците на „много от предходните изследвания“, „повечето от по-ранните изследвания“, „някои от предходните изследвания“ (вж. началото на всеки абзац на сс. 12–16), но не посочва задължителните в този случай заглавия. Допускам, че споменатите изрази се отнасят до арабоезичните публикации по темата от шестдесетте, седемдесетте и осемдесетте години на миналия век, за които г-н ал-Масри загатва на с. 16 от труда си, а не, да речем, до трудовете на Натан Хофер *Sufism, State, and Society in Ayyubid and Early Mamluk Egypt (1173–1309)* и *The Popularisation of Sufism in Ayyubid and Mamluk Egypt, 1173-1325*, с първия от които г-н ал-Масри е запознат, съдейки от бележките под линия в дисертацията. Впрочем дори и книжнината на арабски език не е толкова едностранчива, колкото ни я представя г-н ал-Масри. За това съдим например от дисертацията на Салām Айман Шāхйн *ал-Мадāрис ал-ислāмиййа фī Миṣр фī л-‘аср ал-аййūбī ўа-даўру-хā фī нашр ал-мазхаб ал-суннī* (Танта, 1999), която е включена в библиографията под №56 (с. 437).

Г-н ал-Масри определя като първа цел на своя труд „възприемането на метода на обществената история за осветляване на ролите на значимите учени, които са пренебрегнати от предишните исторически трудове“ (с. 16). Сам по себе си методът не може да бъде изследователска цел, освен ако не става дума за труд, изцяло посветен на въпросите на метода. В останалите случаи, към които спада и трудът на г-н ал-Масри, методът представлява средство за осъществяване на изследователското намерение.

Г-н ал-Масри използва нетерминологично понятието „книжнина за походите“ (*сийар ўа-мағāзī*) като „биографии и нашествия“, в което бърка ранното разбиране за *сийар* (начин за провеждане на военни действия) с по-късния му смисъл на биографична книжнина, означавана с формата за единствено число *сīра* (с. 38; за ранното значение на *сийар* вж. статиите “Sīra” и “Maghāzī” в *EF*²).

Оригиналът на дисертацията е написан на арабски език, който е преведен на нестандартен английски език с многобройни грешки в превода и интерпретацията на терминологията. Изреченията са често многословни. Граматичната и логическата структура на някои от тях е трудно доловима, нпр. (с. 91):

“In dūl-Qa'da 564 A.H/ September 1169 A.D, a number of them, led by Mu'taman al-Khilāfa Jawhar al-Ṭawāshī (d.564 A.H/1169 A.D), a former senior official at the palace of the Fatimid caliph, the leader of the Sūdānese soldiers belonging to the Fatimid caliph, and with the participation of a number of senior Fatimid palace entourage, especially those who lost their influence and privileges under the new situation, as Najm al-Dīn 'Umāra al-Yemenī, a poet, al-'Ouīris, a judge, 'Abdu'l Ṣamad, a writer, and others managed to plan a conspiracy to overthrow the authority of Ṣalāḥ al-Dīn after communicating with the Franks seeking their support in eradicating the Sunni authority of Ṣalāḥ al-Dīn and revive the Shiite Fatimid dynasty.”

В текста на г-н ал-Масри са цитирани извори и публикации на множество езици, но авторът не посочва дали ги е чел в оригинал или се е осланил на преводи и консултации със специалисти по съответния език. Отправянето на благодарност към преводача или консултанта във втория случай е задължително.

При прочита на текста не открих признаци на плагиатство.

Справката на автора за приносите на дисертацията, включена на сс. 32–33 като цяло отразява правилно приносните моменти на труда. Принос №7 е невалиден: транслитерацията на арабските думи в никакъв случай не представлява принос. При това г-н ал-Масри не прилага последователна транслитерация, което е една от значимите технически слабости на труда му. Смътните препратки към „някои учени“ в голяма част от приносите са, разбира се, недопустими.

Дисертантът е представил четири публикации, които са по темата на дисертацията.

Трудът на г-н ал-Масри е резултат от многогодишно изследователско усилие, което отразява искреното намерение на автора да изследва ролята на интелектуалните елити през аюбидския период. Текстът е базиран на впечатляващ

брой извори и изследвания по темата и има неоспорима справочна стойност. Изложението е тематично иновативно и представлява несъмнен принос към арабозичната историография на аюбидския период. Заедно с това г-н ал-Масри не е осъществил заявеното в началото на дисертацията намерение за написване на аналитичен текст и често не успява да подреди обемистия фактологичен материал в логически издържано изложение. **Като вземам предвид качествата на представения дисертационен труд, препоръчвам на почитаемото научно жури да присъди на г-н Джехад ал-Масри образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1 Филология, Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Арабско обществознание) с обучение на английски език.**

София,

П. Павлович

10.11.2021 г.